

Ronald Wardhaugh. *Introducción á sociolingüística*. Traducción de Mario Cal Varela sobre a 2ª edición. Santiago: Universidade de Santiago - Servicio de Publicacións e Intercambio Científico. 1992. 441 p. (Lingua Franca; 1). Orixinal en inglés: 1986 (1ª ed.), 1992 (2ª ed.).

Esta traducción é a primeira dun proxecto máis amplo que pretende verquer ó galego textos de Lingüística, principalmente de correntes "novas" ou pouco coñecidas no ámbito científico peninsular. A selección de textos e obras para traducir debe rexerse por unhas preferencias ben definidas que permitan rendibilizar o esforzo que supón, e que se ve incrementado no caso do galego pola limitación do seu mercado. Algunhas desas pautas son: o valor da obra -fortemente subxectivo-, as necesidades e lagoas que pode satisfacer, o seu mercado potencial e, relacionado con isto, o feito de que non se atope en linguas próximas á nosa. O equipo responsable do proxecto (integrado por Mario Cal Varela, Milagros Fernández Pérez, Xabier Fernández Polo e Gabriel Rei Doval) terá como principais criterios de selección a perspectiva globalizadora e a calidade científica dos textos orixinais. Coido que esta obra que hoxe reseño se axusta satisfactoriamente a eles.

A calidade científica do libro de Ronald Wardhaugh vén avalada polo seu uso en universidades de todo o mundo como texto introductorio á sociolingüística, e por sete reimpressiones e unha segunda edición corrixida e acrecentada desde o ano 1986 ata o 1992.

Ademais, cubrirá un baleiro tanto no ámbito académico e investigador (moi necesitado de obras introductorias e didácticas) coma no ámbito xeral do lector galego. En Galicia, o discurso social sobre a lingua tivo nos últimos tempos achegas que significaron unha diversificación e/ou profundización e, polo tanto, un indubidable enriquecemento respecto das liñas seguidas (escasas e limitadas pola mesma realidade editorial e nacional de Galicia). Sen embargo, carecía de obras que recollesen a diversidade da sociolingüística moderna: as visións e os traballos que primaban en Galicia -e no Estado- circunscribíanse á corrente cuantitativa, á macrosociolingüística e a cuestións de educación, substitución, identidade, planificación e política lingüísticas. O ensaio, a referencia á propia realidade, as consideracións político-sociolóxicas e as históricas capitalizaron o panorama. Isto en si non era obstáculo para o desenvolvemento das técnicas de recollida e análise de datos, nin para a ampliación do obxecto de estudo e das perspectivas de enfoque, pero si ocupou esforzos e atención que poderían dirixirse nestoutras direccións. Se ben a fenomenoloxía, a etnometodoloxía, etc., tiveron acollida e reflexo na socioloxía, na filosofía e na psicoloxía, a sociolingüística resistiuse debido a diversos factores. Na península, só algunhas traducións mantiveron viva unha certa conexión coa actualidade da disciplina. Nos últimos tempos empeza a reflectirse na produción científica esa

diversidade; a ese proceso de comprensión, globalidade e actualización vén axudar indubidablemente esta obra, ademais de aproximarnos a realidades lingüísticas distintas da nosa.

Por último, o seu mercado potencial rebasa o estrictamente académico, xa que pode interesar a aqueles preocupados pola realidade viva da linguaxe, pola planificación das linguas e pola sociolingüística en xeral, e pode tamén satisfacer a carencia en linguas próximas dun manual destas características.

Xa Wardhaugh reconece na "Introducción" a dificultade de determinar en poucas palabras que é e que abrangue a sociolingüística. Definicións como as que opoñían sociolingüística e socioloxía da linguaxe non parecen ter hoxe moito sentido nin desde a práctica real dos investigadores nin desde a adecuación ó obxecto de estudio, demasiado complexo como para reduci-lo metodoloxicamente dese xeito. O problema non é que a sociolingüística sexa un campo relativamente novo, senón que os temas e ámbitos que trata están ampliándose e reformulándose continuamente. Wardhaugh presenta unha sucesión de capítulos tematicamente diversos que pretenden aclarar a relación entre lingua e sociedade (se é que é posible concebilas independentemente, como parece que fai ás veces). Quere acadar unha visión global e integradora, o que xustifica a aparente falta de unicidade do conxunto: os capítulos sucedense tocando diversas metodoloxías (correlacional, análise da linguaxe natural, etc.), enfoques (interaccionista, variacionista, macro- e microsociolingüística, etc.), áreas de estudio (planificación, etnografía, solidariedade e cortesía...), realidades lingüísticas (pidgins, crioulos, contacto de linguas...), etc. Esta organización da obra permite que o lector aborde individualmente cuestións que lle poden resultar atractivas ou de interese, e que poida poñer cada capítulo en relación con outros afíns e co conxunto da obra.

A *Introducción á sociolingüística* organizase en 16 capítulos máis unha bibliografía xeral. Á "Introducción" (cap. 1) séguenlle outros 15, nos que trata a cuestión da lingua, dialectos e variedades lingüísticas (cap. 2), os pidgins e os crioulos (cap. 3), a elección de código (cap. 4), as comunidades lingüísticas (cap. 5), a variación rexional e social (cap. 6), os estudos de variación (cap. 7), o cambio lingüístico (cap. 8), a relación entre lingua e cultura (cap. 9), a etnografía e a etnometodoloxía (cap. 10), a solidariedade e a cortesía (cap. 11), a conversación e o acto de fala (cap. 12), a relación entre lingua e sexo (cap. 13), a lingua e a desvantaxe (cap. 14) e a planificación lingüística (cap. 15). Na conclusión, fai un repaso ós diferentes tipos de datos e ós xeitos de obtelos e analizalos: remata defendendo a necesidade de non apoiar só unha corrente ou unha perspectiva, senón de promover a pluralidade de enfoques e métodos que contribúan á difícil comprensión da lingua como entidade viva.

A finalidade do libro non é profundizar nos temas que presenta, mais tampouco ser un mero libro de divulgación. O seu valor reside en tres elementos: o primeiro, a súa visión globalizadora e integradora, ampla e non restrictiva; o segundo, que se basea nos estudos xa feitos e non só na reflexión teórica; o terceiro, o carácter

profundamente didáctico da obra, que se aprecia sobre todo nas cuestións de debate que presenta ó final de cada apartado.

En canto ó primeiro, está exemplificado perfectamente co seu rexeitamento da división entre socioloxía da linguaxe e sociolingüística, opoñendo a súa opinión á de Peter Trudgill e posicionándose do lado de R. A. Hudson (o que subliña ese carácter integrador e plural). A súa visión globalizadora oponse á visión restrictiva que ofrecen os manuais de Carmen Silva-Corvalán (1989) e Humberto López Morales (1988) dentro da tradición variacionista en español, ou á menos restrictiva de Peter Trudgill (1974, 1983) na bibliografía en inglés.

O segundo elemento constitúe o baseamento da súa liña discursiva. Non é habitual que os manuais de sociolingüística constrúan o seu discurso baseándose na presentación teórica; antes ben, si o é a referencia á práctica sociolingüística e a traballos específicos. No manual de Ronald Wardhaugh o equilibrio entre a presentación de traballos e cuestións prácticas e a presentación teórica e esexética consegue un produto onde non se cae nin na sucesión atomista (de traballos e cuestións diversos e sempre limitados no número) que non permite ver o conxunto -o bosque-, nin na reflexión teórica sen referentes prácticos -onde falla a percepción das árbores-. A presentación dos traballos concretos apoia diversas perspectivas ou reflexións, e leva a elas naturalmente. Ese equilibrio sitúao entre o que sería un manual baseado nas cuestións prácticas e nos exercicios como é o de Janet Holmes (1992), e un manual onde prima a exposición e o discurso teórico coma é o de Ralph Fasold (1984, 1990).

Por outra banda, a linguaxe da versión orixinal é fluída, case coloquial e fácil de comprender e seguir; isto xustifícase no texto inglés polo tipo de lector ó que se dirixe (universitario), e pola concepción da obra (texto introductorio). A versión galega mantén en grande medida esas cualidades.

O terceiro elemento é o do didactismo. O lector para o que está pensada a obra é fundamentalmente universitario, alumnos que sigan un primeiro curso ou un curso introductorio de sociolingüística. Os temas seguen unha orde lóxica e coherente, e poderíamos establecer diferentes bloques que respectarían a contigüidade establecida. En cada capítulo presenta primeiro a concepción do problema e aclara cuestións básicas, para logo abordar diferentes aspectos dentro do marco establecido. Así, o capítulo 9, que ten o título de "Lingua e cultura", trata primeiro esta cuestión na súa xeneralidade e fixa o concepto de cultura, para logo ocuparse de "A hipótese de Whorf", "Os sistemas de termos de parentesco", "As taxonomías", "A terminoloxía cromática", "A teoría dos prototipos" e "O tabú e o eufemismo", cada un deles seguido dunha serie de proposicións de traballo e cuestións de debate.

Como se ve, os puntos tratados teñen que ver con temas, liñas de traballo ou cuestións que foron obxecto dunha considerable cantidade de estudos en lingua inglesa, que semellan de grande importancia ou que poden espertar interese. Percíbese facilmente a intención de que o dito resulte atractivo e motive traballos e reflexións. A lectura e o seguimento dos temas son fáciles: os problemas teóricos e prácticos

preséntanse con sinxeleza e con exemplificacións aclaratorias (cando eses problemas non son presentados directamente polos mesmos exemplos), e Wardhaugh tenta recoller as perspectivas de futuro e as insuficiencias que sempre motivan ó neófito. As citas bibliográficas ó longo do texto non son excesivas en número, e complementáanse cunha bibliografía guía ó final de cada capítulo e outra máis ampla que pecha a obra, de moita utilidade para aqueles que se sintan atraídos por calquera -¿por que non todos?- dos temas tratados.

As numerosas reseñas que se fixeron sobre a obra apuntaron varias imperfeccións e insuficiencias. Algunha delas pódese xustificar pola imposibilidade para unha obra introductoria de abarcar tódalas cuestións implicadas: tal é o caso da ausencia de referencia a certas metodoloxías, e o escaso tratamento (segundo os sociolingüistas americanos) das linguas indias americanas (pola contra, outros critican o uso exclusivo de literatura científica en inglés). Outras críticas son máis puntuais, como o feito de que non se mencione a pragmática polo seu nome en ningún momento e algúns pequenos fallos na localización xeográfica dalgúns idiomas. Quero sen embargo achegar algunhas observacións que considero relevantes.

Un punto criticable é o tratamento que fai da análise da conversa. Esta ocupa un capítulo xunto coa teoría dos actos de fala e o estudio das inferencias conversacionais. No marco da pragmática e historicamente poida que deban ir xuntos e tras o tratamento da etnometodoloxía, da etnografía e das fórmulas de cortesía (constituindo un bloque pragmático ou do intercambio), mais hoxe en día a análise da conversa converteuse nun xeito de recoller e analizar datos, nunha metodoloxía, claramente diferenciada doutras e non exclusivamente relacionada co estudio dunha dimensión ou dun elemento da interacción. Desde este punto de vista, coido que cumpría dedicarlle un capítulo á parte dos actos de fala e das inferencias, implicaturas e presuposicións, xa que está a cabalo da Pragmática e a Sociolingüística, mais tamén da etnometodoloxía e da etnografía (do mesmo xeito que a etnometodoloxía rebasa o ámbito do antropolóxico e etnográfico (cap. 10)). Ese capítulo podería situarse tras o 10.

Hai outros capítulos de posible incorporación que lle darían maior consistencia á obra sen caer no enciclopedismo. Un deles podería achegar un enfoque histórico e interdisciplinar, presentando os lazos evolutivos e metodolóxicos entre diferentes áreas de investigación. Tal enfoque facilitaría unha mellor visión de conxunto, e o lector podería establecer liñas de influencia e de tránsito entre a sociolingüística e a antropoloxía, a filosofía, a semántica, a pragmática, a psicoloxía, a socioloxía, etc.

Tamén se bota de menos un capítulo dedicado á socioloxía, ós seus métodos e teorías. Esta carencia é propia de case toda a sociolingüística, non só dos manuais, e coido que é unha dos principais baleiros da formación e do traballo sociolingüísticos: Joshua Fishman (1991) e Glynn Williams (1992) refírense a esta desconexión en traballos recentes. A desatención e minusvalorización do sociolóxico (do *socio-*) arrastra como consecuencia que nin os sociólogos nin os profesionais implicados no mundo da comunicación (publicistas, xornalistas, etc.) se interesen polo que poida

achegar esta disciplina. Algúns problemas metodolóxicos e polémicas entre os investigadores non se poden entender sen esa dimensión sociolóxica.

Esta segunda edición da obra presenta melloras respecto á primeira. Seis anos de diferenza e a súa aplicación académica en diferentes universidades e países permitiron facer algunhas modificacións, que se centran sobre todo no incremento e actualización da bibliografía, na incorporación ó texto de achegas novidosas ou de maior interese cás da primeira edición, e no engadido dalgúns cuestións de debate. Tomemos como exemplo o capítulo 11 e cotexemos as dúas edicións: a segunda presenta tres incorporacións de texto que representan media páxina máis, todas elas referidas a estudos que van dende o 1986 ó 1992, e unha modificación cando trata o vietnamita que mellora o texto anterior; ademais, incorpora un novo exercicio referido ós termos de tratamento no que tamén bota man dun estudio posterior ó 1986, e aumenta en seis títulos os dous que ofrecera como lecturas adicionais na primeira edición. A versión galega está feita a partir da segunda edición, o que incrementa sen dúbida o seu valor e actualidade: hai menos dun ano que apareceu a edición en inglés, e non é habitual dispor en galego de traducións de textos tan recentes.

Coido que co ata aquí comentado, o interese e a pertinencia da traducción están dabondo postos de relevo. Os novos programas de estudos universitarios están necesitados de manuais destas características, sobre todo novas titulacións como a de Lingüística. Ademais, o discurso e o debate sobre a lingua poden sen dúbida verse enriquecidos co espallamento dunha visión integradora, técnica e á vez divulgadora da actualidade dunha disciplina tan descoñecida a pesar de ser tan mentada.

Poderíase criticar que as cuestións propostas para debate e os exemplos están pensados para estudantes de fala inglesa, e que se adaptan dificilmente ós galegos e ós do resto do estado. De tódolos xeitos, substituír algunhas actividades por outras referentes ó noso ámbito vai máis alá das atribucións do traductor mesmo para un manual coma este, ademais de ser de difícil execución se temos en conta que de momento non contamos con estudos referidos á situación galega que reflectan e investiguen tantas e tan diversas cuestións. Fronte a isto, o traductor incorpora en ocasións e con bo criterio, entre corchetes e ó lado das cuestións de debate, unha reflexión que pode entenderse como paralela e opcional.

Un elemento de indubidable valía é a traducción ó galego de terminoloxía e conceptos sociolingüísticos que polo de agora non tiveron acollida na bibliografía galega e sobre o galego (na bibliografía en español xa aparecen tanto en traducións coma en traballos sociolingüísticos): é o caso de *turn-taking* ('alternancia de quendas'), *face* ('imaxe'), *speech community* e *linguistic community* ('comunidade lingüística'), *age-grading* ('variación xeracional estable'), *networks* ('redes'), *matched-guise* ('pares de voces simuladas') ... A traducción é ou ben "literal", calco do inglés (*network*, *linguistic community*), ou ben unha adaptación que pretende reflectir da mellor maneira posible as connotacións e referencias metodolóxicas que o termo ten na tradición sociolingüística da que procede (*matched-guise*, *turn-taking*, *age-grading*...). En ningún caso opta por deixar o termo en inglés como si se fai noutras traducións, pero

sería positivo que se sistematizase na primeira aparición dun termo a anotación ó lado e entre parénteses do seu correspondente inglés (como fai nunha cita da p. 153 ó recoller *speech repertoire* e *verbal repertoire*), xa que semella facelo só cando a tradución é resultado dunha adaptación ó concepto. Isto crea algún problema, como cando inclúe -pero tarde- os termos ingleses ó falar de *linguistic community* fronte a *speech community*: Wardhaugh emprega indistintamente *speech community* e *linguistic community* excepto no cap. 5, e o traductor debera recoller os termos ingleses en tódalas súas aparicións neste capítulo para evitar confusións e aclarar a opción de cada autor en inglés, e non só ó referirse (p. 120) á preferencia de John Gumperz polo segundo termo fronte ó primeiro.

Algunhas das opcións escollidas melloran termos e traducións que xa circulaban en español e portugués. O termo *comunidade lingüística* é preferible ó de *comunidad hablante* da tradución de S. C. Levinson (1983), o de *alternancia de códigos* é preferible ó de *intercambio de códigos* de C. Silva-Corvalán (1988) ou ó de *cambio de código* de R. A. Hudson (1980). O caso máis destacado é o da tradución de *matched-guise*, que H. López Morales (1989) adapta como *técnica imitativa* e C. Silva-Corvalán (1988) como *apareamiento disfrazado*: Mario Cal propón para o galego o termo *pares de voces simuladas*, que recolle mellor o concepto (ó igual que a tradución que dá para *age-grading*).

É discutible a tradución do título do capítulo 12. No encabezamento inglés (*Acting and Conversing*) inténtase recoller o principio da teoría dos actos de fala que J. R. Searle explicitou, e que se pode xeneralizar ó estudio de inferencias, implicaturas e presuposicións e mesmo á análise da conversa (ou da linguaxe natural). Cando conversamos, actuamos non no sentido do *dicir* (que xa é un acto), senón na medida en que *facemos cousas ó dicilas* ou *facemos cousas mentres conversamos*: prometer, xurar (actos de fala), suxerir, burlar, mentir (inferencias, implicaturas, presuposicións...), negociar, identificarnos (análise da conversa, da linguaxe natural, da interacción...). A tradución galega *A conversación e o acto de fala* perde o que de expresivo e connotativo ten a etiqueta inglesa: a dinamicidade da conversa e as implicacións desa dinamicidade e da creatividade para o significado, para a interacción comunicativa, etc.

Esta tradución é pois tamén valiosa por incorporar unha terminoloxía que busca a súa xustificación non principalmente na fidelidade da tradución literal nin na etimoloxía, senón na fidelidade das discriminacións conceptuais que se atopan detrás dos termos. A fidelidade á tradución literal non se pon por riba da transparencia do termo escollido, o que é moi de agradecer e favorece a súa comprensión e mellor implantación. Sería de gran utilidade a inclusión dun índice terminolóxico en galego paralelo ó que ten a versión inglesa, e que recollese cada termo na lingua destino, co seu correspondente termo inglés ó lado: ademais, axudaría á claridade e á precisión conceptual.

De tódolos xeitos, parte das dificultades nacen xa, como se apunta na "Nota do traductor", da concepción non restrictiva que Ronald Wardhaugh ten da

sociolingüística; o problema da posible ambigüidade e polivalencia dos termos en inglés acrecéntase en galego pola falla dunha tradición sociolingüística (e polo tanto do uso de conceptos e termos) ampla e diversa.

Toda tradución pode presentar erros e insuficiencias -e esta preséntaas- polo seu carácter fundamente opcional, polas complexidades e connotacións que de ser recollidas ata na súa insignificancia darían pé a unha obra paralela á mesma obra, a unha infinidade de notas que complicarían considerablemente a lectura. Ante isto, só cabe promover unha terminoloxía, procurar a expansión e a comprensión dos conceptos, e esperar que o costume e o tempo adapten os termos ás pequenas sutilezas que teñen na bibliografía doutros países con maior tradición, ata chegar a poder establecer paralelismos claros e correspondencias teóricas semellantes.

Estou seguro de que con esta tradución ese costume empeza a andar, e de que as propostas que aquí se recollen lles serán de gran utilidade ós investigadores no seu labor de escrita e discusión. O contacto con esas liñas investigadoras e de opinión fará o resto, atendendo ademais a unha das prioridades da investigación galega: o saír ó exterior e acceder a outras fontes, correntes e tradicións, e o darse a coñecer a estas. A mellor demostración do perentorio disto é a referencia (unha das poucas) que Ronald Wardhaugh (1987) fai ó galego noutra obra súa, baseada en datos anticuados e dos que existen xa varias actualizacións.

Estou seguro de que aqueles que lean esta obra poderán entender mellor a realidade lingüística viva que os estudiosos da mesma tan dificultosamente e entre tebras só empezan a comprender.

BIBLIOGRAFÍA

- Fasold, Ralph (1984). *The Sociolinguistics of Society*. Oxford: Basil Blackwell.
Fasold, Ralph (1990). *The Sociolinguistics of Language*. Oxford: Basil Blackwell.
Fishman, Joshua (1991). "Putting the 'socio' back into the sociolinguistic enterprise", *International Journal of the Sociology of Language* 92 (1991), 127-138.
Holmes, Janet (1992). *An Introduction to Sociolinguistics*. London: Longman.
Hudson, R. A. (1980). *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press [trad. ó esp.: *La sociolingüística*. Barcelona: Anagrama. 1981]
Levinson, Stephen C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press [trad. ó esp.: *Pragmática*. Barcelona: Teide. 1989]
López Morales, Humberto (1989). *Sociolingüística*. Madrid: Gredos.
Silva-Corvalán, Carmen (1988). *Sociolingüística: teoría y análisis*. Madrid: Alhambra.
Trudgill, Peter (1974, 1983). *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. Harmondsworth: Penguin Books.
Wardhaugh, Ronald (1987). *Languages in Competition*. Oxford, Basil Blackwell.
Williams, Glynn (1992). *Sociolinguistics: A Sociological Critique*. London: Routledge.

